

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ו, תשט"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

דניאל פרסקי (ניו-יורק)

לדקדוק תהילה *

א

תורת הדקדוק שלנו — עברו עליה תקופות מתקופות
שונות, מעלות ומורדות, סופולאריות יתרה וגם יחס של
ביטול וזלזול. בימי-הביניים, למשל, עלה כבוד דקדוקנו

* הסופר והמורה הוותיק (שלפני זמן-מה מלאו 40 שנה למעולתו
הספרותית), שלח לנו רשימה זו, ואנו שמחים להביא לפני הקוראים דברים
אלה, המשקפים את בעיות לשוננו, כפי שהן נראות בעיני עברי, הצומח
מרחוק אל התפתחות לשוננו כאן.

למעלה ראש. גדולי הפוסקים, הגאונים, החכמים והזשוררים
היו רואים אותו כראות חכמה עליונה והכרחית. שאי-אפשר
לחיות חיירוח זולתה. לא רק ספרים וכל מיני חיבורים
שימושיים נתחברו בניהון זה, אלא אף שירים מיוחדים (למשל
"הענק" של שלמה אבן-גבירול ועוד) נוצרו לשם כך. ואחר-
כך הוונח המקצוע הזה, עד שקם לתחייה בתקופת ההשכלה.
יחד עם עוצם ההתעניינות בלימוד התנ"ך ובהחייאת סגנונו
המיוחד גברה הזיקה לדקדוק, עד שנתפשט לימודו בקרב
המשכילים. עם עליית השחר של הציונות המדינית והספרות
העברית הצעירה אנו מוצאים סימני התרחקות מלימוד
הדקדוק, שנראה אז בעיניהם מפריע את התפתחותה החפשית
והטבעית של שפתנו הלאומית...

עם ניצני הדיבור העברי בימי אליעזר בן-יהודה לא
חלקו בבית-הספר העברי החדש לדקדוק את המקום הראוי
לו. או לא עשו פילולים רבים עם הלכות הניקוד ונסיות
הפעלים והשמות, העיקר היה להפוך שפתנו לשפה חיה
ויחידה, השלטת בכל פינות היישוב החדש. יחד עם השמחה
הנאמנה, שאחזתנו למשמע המלל העברי השוטף והגמיש,
המבהיק בססגוניותו והמצלצל בחיוניותו. — כאב הלב על
פריצת-הגדרים במבנה לשוננו, המצטיינת במקוריות מיוחדת
במינה. פרצות קשות ביותר הם ביטול הסמיכות והנסיות
של השמות (האח של ידידי יבוא מחר, "הבית שלך קרוב
אל הבית של הדוד שלי" וכדומה). ולא עוד אלא שאפילו
בפעלים, ששם אין מפלט ומנוס מן הנסיות, הרי מוסיפים
תמיד את מלות-הגוף המכערות את הוד שפתנו (כשאנחנו

נחראת, אנחנו נלך לשם, "אז הוא הכה לי בשיניים שלי.
 "אני הלכתי אל ההוא" ועוד), וגם מבלבלים את הבניינים
 והגזרות להבהיל, עד שלפעמים קשה לעמוד על הכוונה
 הנכונה ("נמלכתי" כמו "המלכתי", "הושבתי" כמו "השבתי"
 וכדומה).

ב

עם כל זה, והכאב מהול בקצת סיפוק־נפש — מעין:
 אשרינו שהגענו לכך: תודה לקונה שמים וארץ. זכינו למדינה
 ריבונית ועצמאית לחלוטין (או "בהחלט", כמו שאומרים
 בציון) — וגם "זכינו" לגנבים, לגזלנים, לרוצחים ולרמאים
 משלנו ממש ככל הגויים. בעידן החלומות והשאיפות נעים
 היה לחלום על סיפוסים שליליים כאלה, ובלבד שישכנו על
 אדמת הקודש וידובבו בלשון הקודש. אפס בעידן ההגשמה
 החילונית אין הסיפוסים "הנחלמים" (מלשון "חלום") האלה
 גורמים לנו קורת־רוח יתרה.

הוא הדין בעניין שפתנו המתחיה. אמנם זכינו ממש
 כמו שהתפללנו: העברית שטפה את ארץ־חמדתנו מכל הפיות
 והלכבות, אבל... כן, ה"אבל" הידוע: אינה בריאה ופנימית,
 כי־אם פגומה פה ושם. תחילה לא השגחנו בפגימות כאלה,
 משום שעמדנו אחוזה־התפעלות ולהוטי־התלהבות למראה חזון
 הפלאים הזה. לא כן עכשיו. כבר התרגלנו, ברוך השם, לחזון
 הזה וכבר התחלנו מתייחסים אליו בהיגיון צלול ובשכל קר.
 על־כן מתגברת כעת במדינת ישראל המלחמה על פני כל החזית
 נגד כל מראות הצללים והכתמים שבדיבור העברי. אף כי לא
 תוכתר המלחמה הזאת בניצחון מלא, שהרי אף במדינות

עצומות ועתיקות הולכת ונמשכת מלחמה בלתי־נפסקת לעולם
נגד סילופי הלשון הלאומית. עם כל זה אין ספק, כי כבר
ניכרו גם אצלנו הישגים ראשונים ועוד תצמח ברכה בנידון
זה. מבצע־הסיהור במולדת הולך ומתחזק והריהו עושה חיל
רב — וסוף־סוף המאור הנצחי והאלוהי אשר בשפת־עבר
הנמלאה והעדינה יחזיר למוטב את כל המעוותים, המעבתיים
והמעבטים...

ג

השנה, כידוע, היא שנת הנחלת הלשון (לכבוד ח"נ
ביאליק, שמלאו עשרים שנה למותו) — ואכן זו תופעה משמחת
ומרהיבה.

קראתי תכניות לימודים לשם הנחלת הלשון — והנה
הדקדוק תופס מקום עיקרי, כמו שעלה לגדולה בכלל בזמן
האחרון בכל מערכת בתי־הספר שם. המחנכים כבר באו לכלל
מסקנה, כי אין דעת לשוננו שלמה באין ידיעה ברורה בדרכי
הבעתה ובעורקי־הדם שבהוויתה.

על שינוי היחס לטובה נוכל ללמוד מתוך העובדה
המרנינה, כי בימינו הופיעו בשוק כמה ספרי־דקדוק חדשים —
שבחדשים, שנתקבלו בעין־יפת בכל מוסדות־החינוך, עד שאחדים
מהם כבר זכו למהדורות אחדות. הא לכם, רבותי, רשימת
הספרים האלה, שהגיעו אליי משם בשבועות האלה ממש:

— הדקדוק העברי השימושי מאת גוטשטיין, לבנה.
שפאן; — דקדוק הלשון העברית מאת צ' הר־זהב, כרך שלישי;
תורת המלה; — ראשית הדקדוק מאת אברהם קיסילביץ, חלק
א' לכיתה הרביעית, חלק ב' לכיתה החמישית; — דקדוק

שימושי" מאת הנ"ל, חלק א': תורת חשם, חלק ב': תורת הניקוד והפועל; "שיעורים בתורת הניקוד" מאת ב' ששון; "דקדוק עברי חדש" מאת י' זיגלמאן, חלק א': שמות ומלות, חלק ב': הפועל ותורת הניקוד, חלק ג': תורת התחביר והסגנון; "דקדוק עברי שיטתי" מאת י' בלאו; "דקדוק הפה והאוזן לתלמיד" מאת ע' אורנן; "יסודות התחביר העברי" מאת מ' יואלי; "עיקרי הדקדוק העברי" מאת ז' שפירא; הפועל; "תורת הדקדוק העברי" מאת הנ"ל: חשם, חלקי הדיבור ותורת הניקוד; "דקדוק הלשון העברית" מאת א' זיזר; "יסודות התגה העברי" מאת י' זיגלמאן.

ד

איני מתאמר, כי בזה מיציתי את כל רשימת ספרי-הדקדוק מן הזמן האחרון ביותר. ישנם, כנראה, עוד אחדים—והזרם אינו פוסק. יש מאלה המתחדשים במהדורות נוספות ומתוקנות, כמו כן נפוצים שם ספרי-שימוש ישנים, כעין: "עיקרי הדקדוק העברי" מאת מ' נאור, "לוח השמות השלם" ו"לוח הפעלים השלם" לש' ברקלי, "תחביר הלשון העברית" ל' פרץ, "דקדוק לתלמיד" לנ' זיגל, "דקדוק לשוננו" לצ' ירדני ומ' רבינוביץ, "לשוננו" לא' יפה וי' זכאי, "דקדוק עברי" ל' לבני ומ' כוכבא, "דקדוק לתלמידים" למ' ברייטבארד, "שער לשוננו" לא' ילין, א' אילן וא' אלקלעי, "ספר התחביר" לח' דרומי, "תורת הניקוד" לח' ילון, "פרק הניקוד" לע"צ מלמד, "תורת ההגה" ל' בורשטין ועוד כהמה.

הזרם הבלתי-פוסק של ספרי-דקדוק חדשים בכל עונה ו-זמן, וכן המאמרים השונים על הוראת תורת לשוננו, הנדפסים

בקביעות במהד החינוך ובמהחינוך וגם בעיתונים היומיים (המפרישים מדור שבועי לחינוך ולהוראה) — מעידים כמאה עדים. עד כמה יד הדקדוק רוממה ועד כמה הוא מתערה ומשתרש, מאחר שכל הנוגעים בדבר כבר באו לידי הכרה. כי זולתו יסבול החינוך העברי ותלקה שלמות שפתנו.

מה שברצוני להדגיש כאן בכל כוח־ההדגשה הוא. שהדקדוק המדויק והמפורט אינו בא מאליו, אלא אך ורק מתוך הכרה ולימוד גרידא. שמעתי לא אחת ולא שתיים. ויש אשר גם קראתי, את הטענה הידועה: „מי שקרא ושנת את המקורות ומי שידו רב לו בספרותנו החדשה והשוטפת — לימוד דקדוק למה לו? שהרי הכול מודים, כי כל שפה בנויה ועשויה על־פי שיטה ארדיכלית מסוימת ומכוונת, בולטת לעין ונשמעת לאוזן — ובכן היא ממילא מורגשת לכל בר־דעת וקורא משכיל, ומה תועלת אם ישב ללמוד את חוקיה המפורטים, בשעה שהם נבלעים בנעימה מתוך קריאה מרובה בלבד?...”

הטענה הזאת אין לה שחר, והרי היא מוכחשת ונסתרת מתוך המציאות גופה גם אצל אומות העולם וגם אצל עם ישראל. אם בשיטת־הלימודים של כל עם נאור תופסת תורת הדקדוק את המקום הראשון, למן הכיתה הראשונה ומעלה. עד כדי כך, שהאסכולות העממיות בארצות־הברית נקראות בשמן הרשמי: „אסכולות־דקדוק” (גֶ'רמֶר סקולס) — מה נענה אנחנו אחרי הגויים? הדקדוק בבתי־אולפנא מחזק ומדגיש את הידוע והוא מבער את שיבושי־המלל בבית־אבא ואת סילופי־הדיבור ברחוב, והריהו מורה ומאיר את דרכי־ההבעה

הנכונים והטבעיים. המעשירים את המחשבה והמייפים את שיח־השפתיים.

ה

יתר על כן. לא רק הקטנים – אפילו יודעי־הספר והקשישים הם ממש כך. כפי שזורנו הניסיון. רבנים, למדנים, סופרים ובקיא־ספרות עלולים (אף כי לא כולם) לסגל לעצמם בכתיבה סגנון עברי מצוין ועשיר, מלא וגדוש סגולות הלשון וחמודותיה. אבל שתי פגימות מצויות בכתיבתם העברית: ראשית כול לא יוכלו בעצמם לקרוא כהלכה מה שכתבו והרי הם משתבשים על כל צעד ושעל. שנית, סגנונם המזהיר הזה זרוע קוצים ודרדרים דקדוקיים בהלכות זכר ונקבה, חליפות הבניינים והגזרות בפעלים ושינויי השמות ברבים, וכהנה למכביר. כמובן, קורא העיתונות והספרות לא ירגיש בכל השיבושים האלה, שכן העורך, המגיה ואף מסדר־האותיות מתקנים את העיוותים והעיקולים האלה. ואני שואל אתכם: מה ומה גרם לכל מעידות־הקולמוס ופגעי־הלשון האלה? – מלא־הכף דקדוק. רק „כזית“ זה חסר להם לרבנים, ללמדנים, לסופרים ולבקיא־הספרות האלה. הכול, הכול קל ונוח להם ללמוד, לחקור ולהשתלם, הכול – חוץ מאותו קומץ מסכן של של תלמוד לשון עבר, כדי שילכו בטח דרכם בכתיבתם ובלי ייכשלו ביצירתם הספרותית.

זכורני מה שכתב פעם בשבועון „הפועל הצעיר“ אחד מטובי סופרינו, כי ברוך השם ידו רב לו בכל הסוגיות הקשות בגמרא, ברמב"ם, בשפינוזה ועוד, אלא שלעכל את סוגית הדגש החזק לא עלתה בידו בכל עמלו. תמהתי לקרוא על יחס

עלוב כזה לדקדוקנו הנפלא. אין ספק, כי היה עומד על רזיו ורזי-רזיו של הדגש המפורסם הזה תוך רגעים מספר – אילו... אילו היה מתעניין בו ברצינות הראויה.

רשלנות כזו ביחס לתורת שפתנו לא תכופר. כל אלה היו מושפעים בימי התחייה וראשית הציוניות המדינית מן הדעות המתהלכות במחנם: הדקדוק כובל ומשעבד את השטף החפשי של העברית החיה. אך האמת היא, כי הוא מרחיב את הגבולים ויוצר אפשרויות כאלה, שרק המדקדק המומחה יודע להשתמש בהן לשם רווחתה וגמישותה של המחשבה. הא לכם דוגמה: הכול מודים, כי טרם קם לנו משורר כביאליק מצד גאוניותו הלשונית, שחלק חשוב ממנה היה תלוי בפיתוחן ובגילויין של תכונות דקדוקיות נפלות וסמויות, הידועות רק ליודע-יחן. כמה ממשוררינו מוכרחים לבקש צורות מלאכותיות וזרות בהלכות משקל וחרוז, לפי שאין בכוחם לנצל את כל העושר הרב, שידיעת דקדוקנו מגלת לכל פותחי שעריה...

מכל האמור כאן למדנו, כי סגנון טוב בצורת ביטויים ושימושים סגוליים (אידיומאטיים) עלול לבוא מא ליו אצל למדנים וסופרים בעלי עין רואה ואוזן שומעת את הצבעים והמוסיקה של השפה, ואילו דקדוק טוב בצורת נטיות נכונות, מין ומספר וכדומה לא יבוא בשום אופן שבעולם אך ורק מתוך הרגשה והרגל גרידא, אלא מתוך שינון הכללים וזכירתם בדיוק רב. מכיר אני סופר עברי הבקי על-פה ממש בכל התנ"ך וגם מיטיב בדרך כלל ליצור בסגנון-המקרא. אולם בנאומיו הוא תמיד מטעים מלרע, והכול מעורבב בדייסה

אחת ללא זהירות וחבדלה בכל מיני גוונים דקדוקיים
דקים ועדינים.

יחס הזלזול לדקדוק נשתנה בזמן האחרון, כפי שנמלאתי
לקרוא בשיריהם של „צברים“ אחדים, עד כמה הם מפליאים
לעשות בכל מיני אפשרויות מרובות, המקופלות בארדיכלות
הלשונית שלנו. הכול התחילו להבין, כי אין ביטחון ואין ודאיות
ואין חירות ואין „שטח-מחיה“ ומרחביה, ללא ידיעה
מספיקה בתורת שפתנו למעשה. המדורים בענייני שאלות
הלשון הנדפסים בכל ערב שבת כמעט בכל עיתוני ציון,
הרבעון „לשוננו“ והקונטרסים התכופים של „לשוננו לעם“,
ובייחוד הופעת ספרי-דקדוק מודרניים וחיוניים — כל אלה
מביאים ברכה מרובה וחיים רעננים לשפת-חמדתנו.